

Eraldaketa handien dimentsio kulturala: euskal esperientzia

Gorka Espiau Idoiaga

Agirre Lehendakaria Centerreko zuzendaria

Euskal gizarteak Francoren diktaduraren amaieratik (1975-1978) gaur egunera arte bizi izan duen «eraldaketa handiaren» (Castillo eta Patton 2010) ezagutzan sakontzea da artikulu honen helburu nagusia. Gernikako Autonomia Estatutuak sortutako arkitektura instituzional berriak (Agirreazkuenaga eta Alonso 2014), oinarri ekonomiko eta industrialak eraldatzeko garatutako ekimenek (Alberdi 2010, Aranguren *et al.* 2012), politika publiko berriek (Betolaza 2010) eta gizarte zibilaren portaerak (Casquete eta De la Granja 2012) giza garapeneren adierazleak esponentzialki hobetzea ahalbidetu dute, gatazka politikoak eta indarkeriak baldintzatutako testuinguru batean.

Artikulu honek ez du bilatzen euskal gizartearen eraldaketa sozioekonomikoa ahalbidetu duten proiektu estrategikoak (Porter *et al.* 2013) zailtasun handiko testuinguru batean nola eraiki ziren azaltzea; aitzitik, erakunde, enpresa eta gizarte erakunde multzo ezberdin batek lehen zegoena baino giza garapenerako eredu iraunkorragoa sortzea ahalbidetu zuen eraldaketa sozioekonomikoko mugimendu bat eraikitzeak arrazoi sakonagoak deszifratzen laguntzen du. Azken batean, euskal gizarteak garatutako razionalizazio prozesua (Weber 1999) ulertzen saiatzen gara, erabaki estrategiko arrakastatsuak

hartzea ahalbidetu baitzuen, eta, aldi berean, berrikuntza prozesu horren dimentsio kulturalan sakontzea (Castells 2017). Ahalegin horri esker, garrantzi akademiko handiko ezagutza berriak sortu ahal izango ditugu gizarte berrikuntzako prozesuen «dimentsio kulturalari» buruz (Moulaert eta MacCallum 2019: 110). Era berean, euskal gizarteak gaur egun dituen erronken azterketa zehatzagoak egiten lagundu beharko luke, eta esperientzia hori giza garapen iraunkorrenko eredu berriak sustatu nahi dituzten munduko beste leku askorekin partekatu (Brundtland 1987).

Europako Kontseiluak adierazten duenez, «gero eta uste handiagoa dago garapen iraunkorrak porrot egingo duela kultura baztertuta badago». Horrela, uste da kulturak zeregin garrantzitsua izan dezakeela lotura zibikoak sustatzeko eta arazo sozial eta ekonomikoei erantzun sortzailea emateko, baina funtsezkoa da arduradun publiko eta pribatuak horren balioaz jabetzea. Beraz, badago kulturaren errebalorizazioa hainbat interpretazio eta ikuspegitatik, gizarte kohesiorako eta ikaskuntza kolektiborako faktore garrantzitsutzat hartuta, gizarte eta ekonomia gaiei erantzun sortzaile eta irudimentsuak emateko eta, ondorioz, lurralde garapeneko prozesuak sustatzeko duen gaitasunagatik.

Eremu jakin bateko sustrai kulturalak eragin erabakigarria dute «ekoizpena den ekintza kolektiboaren forman [...] eta merkatuen ziurgabetasunari eta aldakortasunari aurre egiteko moduan» (Sforzi 1999: 25), halako moldez non produkzio sistema baten funtzionamenduaren eraginkortasuna kohesio soziokulturalaren mailak baldintzatzen baitu, baina, batez ere, tokiko sisteman, hau da, herritarrengan (herritarrak, botere publikoak, negozioak, akademiak) dagoen kontzientziazio mailak (*ibid.*). Laburbilduz, jarduera ekonomikoaren baldintza kulturalak oso lotuta daude jarduera horren emaitzekin. Ekonomia kultura da, Castellsek (2017) argudiatuko lukeen bezala.

Sinesmen sistemak eragina du, beste faktore askoren artean, tokiko ekonomien eraginkortasunean, prozesu ekonomikoak

hartzeko moduak baldintzatzen dituzten balio partekatuak sustatuz: lanean ahalegintzeko joera duten jarrerak, berdintasunera bideratutako etika bat izatea, jokabide kolektibo sortzaile eta berritzaileagoak, aldaketara egokitutako jokabide malguagoak...

Euskal gizarteak, beste edozein gizartek bezala, bere garapenaren imajinarioa eraikitzen du sozialki (Keating eta Harvey 2014: 35). Ez dagokio bere historiari, eta arrakasta edo porrota faktore anitzekoa da beti. Ez dago lurraldearen tamainaren mende, ezta biztanleriaren homogeneotasunaren mende ere, baizik eta positiboa denaren edo ez denaren ikuspegi komuna izateko konpromisoaren mende. Metanarratiba horrek erabaki estrategiko guztiak baldintzatzen ditu, eta baita sistema instituzionalaren konfigurazioa ere (*ibid.*: 36).

Berrikuntza, beraz, talde ahalegina da. Lurraldea eta komunitatea dira aldaketa ahalmen hori bultzatzen edo mugatzen dutenak. Ezagutza tazitua, kodetuta ez dagoenez, pertsonen arteko harremanen bidez transmititzen da (Maillat 1995). Lurraldeek, beraz, ideia berriekin esperimintatzeko giro egokia sor dezakete, eta konponbide erabilgarrien hedapena erraztu (Rullani 2000), tokiko kohesioa kulturalki indartzen bada.

Pichierrik dioenez (2002), tokiko itun prozesuak dira lan-kidetza sare horiek eraikitzeko oinarria, eta eragile sozioekonomiko publiko edo pribatuen arteko akordio formaletan edo informaletan gauzatzen dira, interes komunei erantzuten dieten helburuekin. Aktoreen arteko loturak hurbiltasun geografiko eta kulturalean, elkarrenganako konfiantza giroan eta identitate kolektiboaren sentimenduen garapenean oinarritzen dira. Artikulazio sistema

Uste da kulturak zeregin garrantzitsua izan dezakeela lotura zibikoak sustatzeko eta arazo sozial eta ekonomikoei erantzun sortzailea emateko, baina funtsezkoa da arduradun publiko eta pribatuak horren balioaz jabetzea

hori, funtsean, endogenoa da, eta horrek ez du eragozten tokiz gaindiko agintariek tokiko sistema ekonomiko batean parte hartzen duten eragileen arteko harremanak ezartzea eta horiek kanpoko sareetan integratzea.

Honako ekintza hauek behar dira, besteak beste: ekimen sozioenpresarialak sustatzea eta babestea, eragileen arteko elkarrenganako konfiantza giroa sortzea, adostasuna/lankidetzeta ahalbidetzeko eta proiektu komunei eusteko gai den identitate kolektiboaren sentimendua sustatzea eta tokiko komunitateak helburu kolektibo estrategikoen alde mobilizatzea (Vázquez Barquero 1993).

Laburbilduz, lurralde garapena konplexua dela oinarri hartuta, euskal esperientziak berresten du, Caravacak adierazten duen bezala, beharrezkoa dela «jokabide berritzaileak sortuko dituzten ikaskuntza prozesu kolektiboak sustatzea, proiektu komunak egitea ahalbidetuko duten sare sozioinstituzionalak sortzea eta horien balioa handitzea ahalbidetuko duten baliabideekiko interesa izatea» (Caravaca *et al.* 2005).

Euskal esperientziak indartu egiten ditu berrikuntzaren interpretazioak ekintza kolektibo gisa, baita banakoen berrikuntzak aldaketa sistemikotik deskonektatuta daudela erakusten duten ebidentziak ere. Berrikuntzaren ekintza eremu mugatua prozesu indibidual gisa ulertuta, euskal kasuan eraiki zen «gizarte berrikuntzako ekosistemarekin» (Cameron 2012) alderatzen da.

Euskal esperientzia

Berrikuntza esparru horren adibide on gisa, azken hamarkadetako eraldaketa sozioekonomikoaren euskal esperientziak aparteko adierazle kuantitatibo batzuk aurkezten ditu, zailtasun handiko testuinguruan garatu badira ere. Adierazle horiek berretsi egiten dute garapen inperfektuko eredu bat dagoela, baina zuzenagoa gizartearen, ekonomiaren eta ingurumenaren ikuspegitik (Cooke eta Morgan 1998), etorkizunean baloratu eta proiektatu beharrezkoa (Jauregizuria 2018).

Eredu horren elementu esanguratsuenak (fabrikazio arreratuaren aldeko apustua, estrategia klusterra, instituzionalizazio eta autogobernu prozesua, hezkuntza erreforma, euskararen berreskurapena, indarkeriaren amaiera, gizarte politiken berrikuntza...) sakon aztertu dira (Porter *et al.* 2013, Valdalisio 2013), baina diziplina anitzeko planteamendu gutxi daude horien arteko harremana hobeto ulertzen saiatzen direnak. Asko dira prozesuaren dimentsio kuantitatiboari buruzko ikerketak, prozesuaren garapenari buruzkoak (Alberdi 2014, 2015), baina ia ez dago azterlan kualitatiborik nazioarteko erakunde nagusiek ezarritako logikaz oso bestelako logika bati erantzuten dioten hainbat erabaki zergatik hartu ziren jakiteko.

‘Euskal kasua’ (Ibarretxe 2011) ikerketaren emaitzek hauxe adierazten dute: euskal kasua ulertzeko funtsezko gakoak garatutako lankidetzaren mekanismoetan eta egoera oso larri bati beste erantzun bat ematea ahalbidetu duten kultur faktoreetan daude. Elementu horiek azalduko lukete zergatik saiatu diren askotan antzeko prozesuak errepikatzen (Bilbao Guggenheim Museoa, Mondragon Korporazioa, klusterren politika, euskararen berreskurapena...); baina beti huts egin dute, ez zirelako egungo dinamika kulturalen gainean eraiki. Habermasen hitzetan, berrikuntza instituzionalak ez dira gertatzen beren populazioen balio orientazioetan lehen aldiz oihartzuna eta babesa aurkitzen ez duten gobernu eliteen gizarteetan (Habermas 1994).

Euskal esperientziak, beraz, ikuspegi sistemikoa txertatzea iradokitzen du, eskala handiko eraldaketak hobeto ulertzeko. Euskal esperientziak, gainera, gizarte berrikuntzaren praktika oso prozesu dinamikoa dela pentsatzera gonbidatzen gaitu, kontraesankorra, tentsio interaktiboak eta ezusteko ondorioak dituena. Konplexutasun horrek gizartea eraldatzeko prozesuak modu garatzailean aztertzea eskatzen du, eta arreta handiagoa jartzea atzeraelikadura, ikaskuntza eta egokitzapen kudeaketa indartzen dituzten mekanismoei (Kilelu *et al.* 2013).

Euskal auziari buruz egindako ikerketak (Ibarretxe 2011) berrikuntza sistema bat aurkezten du, produktu berriak, prozesu berriak eta antolatzekeko modu berriak elkarlanean sortzera bideratutako erakunde, enpresa eta partikularren sare batek osatua. 'Ekosistema' hori ekintza kolektiborako plataforma gisa interpreta daiteke, benetako eraldaketa mu-

Euskal kasuak era askotako koalizio bat egin du, kohesioan oinarrituta, hau da, egoera ezin zela alde bakarrez eraldatu dioen printzipioan

gimendu bat artikulatzeko gai izan zena, gainazalean logikari eta prozesu deskonektatuei erantzuteke diruditen ekimen ugari lotuz. Ekosistema horrek, hainbat eragile ez ezik, baditu gobernantza ez-hierarkiko eta konpartituaeren eredu berriak (mugimendu kooperatiboan edo euskararen berreskurapenean ikusten dugun

bezala), azpiegitura berriak (Bilboko Guggenheim Museoa edo Basque Culinary Center, kasu) eta esparru geografiko berean araudi berrien euskarria ere.

Ekosistema eta praktika horiek antolatzekeko moduak forma desberdinak har ditzake. Azken hamarkadetan, eta ingurune digitaletan izandako aurrerapenen eragina dela-eta, plataformak adimen kolektiboa sustatzeko, gobernatzekeo eta ebaluatzekeo espazioez ari gara (Van der Bijl-Brouwer eta Malcolm 2020). Ikuspegi horretatik, euskal plataformak alderdi interesdun batzuk lotuko zituen, giza garapen iraunkorraren eredu berri bat eraikitzekeo helburuarekin. Plataforma horrek elkarlan sistemikorako espazio bat eskaini du, elkarri lotutako soluzioak ezartzea ahalbidetu duena (Meadows 1998).

Euskal kasuak era askotako koalizio bat egin du, kohesioan oinarrituta, hau da, egoera ezin zela alde bakarrez eraldatu dioen printzipioan. Koalizio horrek hainbat sektoretan aldaketa prozesu berriak egitekeo beharrezko baliabideak eta trebetasunak sortu zituen, harreman, ikuspegi, gaitasun, akordio eta ekimen berriak ahalbidetuz. Plataforma horrek narrazio,

aliantza, politika eta azpiegitura berriak ere sortu zituen. Horregatik, euskal kasuak berrikuntza sistemikoaren edo gizarte berrikuntza handiko prozesuaren adibide bakan bat aurkezten du (Cat *et al.* 2021), indarrak batzearen, mugimendu sozial baten antzeko harreman dinamikaren, politika publiko berrien eta jokabide aldaketen ondorioz. Berrikuntza sistemikoa, oro har, zaila da orkestratzen, eta are zailagoa proiektu berri bat edo isolamendu arrisku berri bat babestea baino.

Sistema oso bat eraldatzeko, askotariko eta elkarri lotutako berrikuntza multzo bat behar da, sektore publikoko, pribatuko eta hirugarren sektoreko eragile ugari inplikatzeko dituen, askotan premia eta motibazio desberdinak dituztenak.

Horrela, lurraldea osatzen duten hurbileko sareekin lotutako elementu ‘ukiezinek’ edo ‘bigunek’ –hala nola konfiantza, eragileen arteko lankidetzeta, lankidetzaren eta elkarrekikotasunaren kultura, pertsonen eta erakundearen arteko elkarre-ragina gidatzen duten arau eta balioen multzoa, gizartearen kohesio orokorra, hau da, lehen aipatutako kapital soziala (Putnam 2000)– deskribatu ditugun eragileen arteko elkarre-ragina eta ikaskuntza errazten lagundu dute (Morgan 2016).

Gizarte Berrikuntzarako Euskal Plataforma

Euskal esperientzian oinarrituta, Gizarte Berrikuntzarako Plataforma bat honela defini dezakegu: 1) eragileak, 2) metodologiak eta 3) ekintzak, modu integratuan eta irekian prozesu, produktu eta zerbitzu berriak sortzen dituztenak, lurralde baten dituen erronka ‘glozialei’ aurre egiteko. Plataforma horiek tresnak eta prozesuak txerta ditzakete lurraldearen gizarte dinamika ulertzeko; askotariko eragileen artean narrazio eta diskurtso partekatuak eraikitzea ahalbidetuko duten eztabaida espazio ugari ezar ditzakete, abian jartzen diren ekimenak eraldaketa mugimendu beraren parte senti daitezten.

Euskal plataformak elkarlanerako aukera berriak sortu zituen hainbat alderdi sozialen artean, eta, metodologia parte hartzaileak aplikatuz, elkarri lotutako soluzio sorta bat sortu

zuen. Hau da, Gizarte Berrikuntzarako Euskal Plataformak lankidetza eta alderdi anitzeko aliantzak sustatzeko antolaketan espazio gisa funtzionatzen zuen, garai hartako erronka sozioekonomikoei aurre egiteko. Protagonisten arabera, plataforma dinamika hori berez eraiki zen, erakunde batek koordinazio funtziorik izan gabe. Horrelako prozesuak modu aktiboan susta daitezke lankidetza prozesu horiek endogenoki sortzen ez diren testuinguruetan. Honako hauek dira plataforma honen oinarritzko elementuak.

Kontakizun partekatua

Ikerketa kualitatiboetan kontakizunaren eta narrazioaren erabilera ongi finkatuta dago giza geografiaren alorretan. Informazio hori tresna etnografikoekin osa daiteke pertzepzio sozialen eboluzioa behatzeko, aztertzeko eta segmentatzeko. Narrazioak identifikatzeko prozesuak zentzua sortzen duen eta esperientzia kolektiboak legitimatzen dituen gizarte batek partekatzen dituen sinesmenak ikertu nahi ditu.

Euskal kasuan, badirudi istorio horiek balio partekatuko sistema baten gainean eraiki direla eta denborarekin oharkabean eboluzionatzen dutela. Dinamika kultural inplizitu horiek ulertuta, sakonago uler dezakegu zergatik hartzen diren esplizituki zenbait erabaki estrategiko eta zergatik eragiten duten lurralde jakin bateko berrikuntza eta aldaketa prozesuetan (Engle eta Slade 2018). Pattonek (2014: 13) dioen bezala, analisi narratiboak kultur eta gizarte esanahiei leihoak eskaini diezazkieke funtsezko bi galdera jorratuz: zer erakusten du istorio horrek jatorrizko pertsonari eta munduari buruz? Nola interpreta daiteke narrazio hori, hura sortu zuen bizitza eta kultura ulertzeko eta argitzeko? Gizarte berrikuntzako prozesuak prozesu horien dimentsio pertsonalean arreta jartzea eskatzen du; beren kulturaren, zehazki, pertsonen zer pentsatzen duten, zer baloratzen duten, nola jokatzeko duten eta aktoreen eta gizarte sistemen arteko harremanak nola gertatzen diren, gizarte ikertzaileek adierazi bezala.

Kosorkuntzarako eta adimen kolektiborako prozesua

Bendapudi eta Leonek (2003) psikologia sozialaren esparrutik azaldu zutenez, produktu edo zerbitzu baten diseinuan parte hartzearen ondorioek eragin positiboa dute bezeroaren gogobetetasunean. Urte batzuk geroago, Scharmerrek (2009) *U teoriaren* oinarriari buruzko bere liburua argitaratu zuen, sor-kuntza gizarte berrikuntzako prozesuen funtsezko elementu gisa proposatuz. Sortzen ari den etorkizunaren balioa sortzeko modu gisa ulertzen da kosorkuntza hori, askotariko taldeen protagonismoa indartzen duten partaidetza prozesuekin.

Euskal esperientziak iradokitzen du, halaber, kosorkuntza prozesu horiek –mugimendu kooperatiboaren eraikuntzan edo euskararen berreskurapenean deskribatutakoak, kasu-interpretazio kolektiboa (informazioa biltzeko prozesuaren sententzioa, sistemaren kartografia eta narrazioen identifikazioa) ekintza estrategiko zehatz batzuekin lotzea ahalbidetu zutela. Ekimen horiek aukerak eta erronkak aztertzeko prozesuen azken emaitza gisa interpreta daitezke, eta ideia, produktu edo prozesu berriak sortu behar dira errealitate eta testuinguru desberdinei erantzun ahal izateko. Ideia horiek tokiko arazo zehatzak konpontzera bideratuta daude (berrikuntza komunitarioa), ekintzaitzara edo abian jartzeko ekimenetara, lankidetzara publiko/pribatuetara, zerbitzu publikoetara edo eskala proiektuetan arautzera eta aldaketa sistemikora bideratuta (Westley *et al.* 2013).

Proiektu, pilotu eta prototipo interkonektatuen zorroa

Orain dela 40 urteko erronka sozioekonomikoei aurre egiteko Euskal Herriak emandako erantzunak (euskal erakunde eta berrindustrializazio politika berriak, mugimendu kooperatiboa, sukaldaritza, Bilboren eraldaketa prozesua, euskara berreskuratzea...) ezin dira modu isolatuan ulertu. Interbentzio horiek, historikoki modu deskonektatuan aztertu diren arren, denbora errealean probatutako esperimientuen proiektu zorro gisa funtzionatu zuten.

Esperimentazio aktiboari jarraituz, euskal eraldaketarekin lotutako ekimen nagusiak berez sortu ziren, unean uneko premia larriei aurre egin nahian (industria kolapsoa, langabezia, pobrezia eta indarkeria) eta arrisku txikiagoko proiektuak eta prototipo apurtzaileagoak konbinatuz. Proiektu zorroaren ikuspegi integratu batetik jardunez, lurraldeko aktoreek baliabide gehiago inbertitu zituzten, noski, sistemako beste elementu batzuekin kalitatezko loturak zituzten ekimenetan. Euskal proiektu zorroak honakoak integratu zituen: arrisku txikiko proiektuak (azpiegitura logistikoak, hezkuntza eta osasun inbertsioak), pilotuak (beste esperientzia batzuetan funtzionatu zuten ekimenak, baina euskal testuingurura egokitu beharrekoak –Michael Porterren kluster politika, euskararen berreskurapena, kooperatiben mugimendua eta oinarrizko errentaren politika–) eta prototipo apurtzaileagoak (Bilbao Guggenheim Museoa edo Basque Culinary Center). Euskal esperientziak iradokitzen du sistema osoan eragina izateko gaitasuna duen proiektu zorro bat orekatu behar dela kategoria horien eta deskribatutako tipologiaren artean (ekintzaitza edo abiarazteko ekimenak, lankidetzako publiko/pribatuak, zerbitzu publikoak edo araudia).

Gobernantza sistema konpartitua

Europako Batzordeak subsidiariorotasun printzipioa nola interpretatzen duen gogoratuz, gobernantza eraginkorragoa da tokiko erakundeek, enpresek eta tokiko gizarte sareek beren arazoei irtenbideak bilatzen laguntzen dutenean. Horrela, tokiko ikuspegi eta identitate eraldatzaileak sortzen eta erreproduzitzen dira, komunitate horien benetako ahalduntzea ahalbidetzen duten prozesu parte hartzaileen bidez. Ildo beretik, Gonzálezek eta Healeyk (2005: 2056) «gobernantza gaitasun berritzaileaz» honako hau aipatzen dute: «erakundeak bizi kalitate askoz hobea eta bidezkoagoa duten testuinguruak sortzeko modu kolektiboan lankidetzan aritzeko duen harreman gaitasuna».

Euskal esperientzia koherentea da gobernantza konpartitua ulertzeko modu horrekin. Eraldaketa kolektiboko prozesuek bat egiten dute azpimarratzean eragile ekonomiko eta sozialen parte hartze ez-hierarkikoak lagundu egiten duela praktika irekiagoak eta demokratikoagoak ezartzen giza garapen iraunkorreko ereduaren bilaketan. Eragileen sare pluralek (erakunde publikoak, enpresak eta gizarte entitateak) elkarlanean lan egin dezakete lurraldearen eraldaketa sozioekonomikoa bezalako erronka konplexu bati aurre egiteko; baina, horretarako, beharrezkoa da proiektuen garapen linealean zentratutako gobernantza egitura hierarkikoak aldatzea, elkarlaneko eta sareko gobernantzarako gaitasun berriak sortzeko helburuarekin (Mataix 2018).

Adimen kolektiboko hau bezalako hurbilketek beren inpaktua neurtu eta ebaluatzeko beste modu bat eskatzen dute. Inpaktu ebidentziak aurkezten laguntzen diguten parametro kuantitatiboak alde batera utzi gabe, beharrezkoa da beroriek adierazle berriekin konbinatzea. Adierazle berri horiekin batera, beharrezkoa da «garapen ebaluazioko» taldeak (Patton 2010) sartzeko prozesu osoan, akatsak zuzendu eta ekimenak denbora errealean egokitu ahal izateko.

Gobernantza eraginkorragoa da tokiko erakundeek, enpresek eta tokiko gizarte sareek beren arazoei irtenbideak bilatzen laguntzen dutenean

Euskal eraldaketaren etorkizuna

Azaldu den bezala, euskal esperientziak lurralde garapeneko teoria modernoak indartzen ditu, lurralde baten dinamika ekonomikoa, soziala, kulturala eta instituzionala bateratzen dituzten eraldaketa planteamendu sistemikoen alde egiten dutenak, «desnaturalizazioa» saihesteko (Sforzi 1999).

Garapen teoriak, korporazio pribatua eragile isolatutzat bakarrik hartzen dutenak, zaharkituta daude jada (Raworth

2017), baina, gaur egungo euskal imajinarioan, gainerako ekosistemaren mendeko alderdi garrantzitsuena da oraindik ere. Gure esperientziak berak erakusten du haren jardueraren dimentsio soziala, ekonomikoa eta lurralde dimentsioa elkarren mendekoak eta elkarri lotuak diren elementuen multzoa dela, eta enpresak ezin duela garatu ekosistemako gainerako elementuak gabe (Sforzi 1999).

Paradoxikoki, gaur egungo diskurtso instituzionalek sektore pribatua babestera bideratutako bigarren rol baten alde egiten dute oraindik ere, eta ez eragile ekonomiko, sozial eta instituzionalen ekosistema bat egituratzeko nodo baten alde, giza garapen iraunkorraren prismaren pean benetako balioa sortzeko (Mazzucato 2019b). Tokiko eta nazioarteko korporazioei egotzen zaien protagonismoa da oraindik ere garapenaren diskurtsoaren giltzarria, 'enpresaren geografia' baten gainean eraikia, eragile guztiek beren zeregina betetzen duten lurraldeko geografia baten gainean eraiki ordez. Euskal Autonomia Erkidegoko politika publikoak, tradizionalki, logika postfordistaren eraginpean dagoen ikuspegi industrialari jarraiki eraiki dira, eta euskal kanporatzeak, nazioarteko-tzeak eta industria ekoizpenaren espezializazio adimendunak oraindik ere bere egiten dute imajinario berri hori.

Gaur egungo diskurtso publikoak, horrenbestez, teoria ekonomiko klasikoenetik (Marshall 2006) datozen tokiko garapeneko elementuak ditu, interpretazio berrien ekarpenek indartuta, zeinek kluster eta espezializazio adimentsuko estrategiak azpimarratzen baitituzte (Porter 1990); baina gaur egungo narrazioek ez diete garrantzi bera ematen, eta ez dituzte beharrezko baliabideak eskaintzen garapen estrategien parte diren gizarte dinamikak giza garapen iraunkorraren prisma baten pean ulertzeko (Raworth 2017, Mazzucato 2019a).

Berdintasuna eta gizarte garapena presente daude oraindik diskurtso publikoan, baina ez dago artikulazio argirik elementu horiek euskal gizartearen hurrengo eraldaketa nola bideratuko duten jakiteko. Gaur egungo narratibek ez dute argitzen nola integra daitezkeen dinamika komunitarioak

garapen ekonomiko, ingurumeneko eta sozialeko eredu berrietan. Gainera, berrikuntza prozesua jada ez da interpretatzen eraldaketa mugimendu sozial gisa. Gaur egungo diskurtsoek garapen klasikoko ereduak indartzen dituzte, komunitatea jarduera ekonomikoaren testuinguru edo onuradun gisa hartzen dutenak, ez protagonistatzat.

Testuinguru horretan, euskal kasuak inspirazio iturri izaten jarraitzen du beren burua eraldatu nahi duten hiri, eskualde eta herrialdeentzat, giza garapen jasangarriaren ikuspegi integrala aplikatu nahian, dinamika sozial eta kulturelei erantzuten baitie, mugimenduen eraikuntzaren ikuspegitik. Paradoxikoki, gure eraldaketa prozesua beste bide bat hartzen ari da. Hori posible egin zuen balio sistema (berdintasuna, lankidetzeta, sakrifizioa...) Mendebaldeko gainerako gizarteentzera ari da eboluzionatzen. xx. mendearen amaiera arteko metanarrazioa eraldaketarako gaitasun endogeno eta kolektiboaren gainean eraiki bazen, uste sakonenak, gaur egun, lortu den bizi kalitatea arriskuan ez jartzeko erantzun indibidualistekin lotzen dira.

Gaur egun ere, euskal gizartea bat dator berdintasunarekiko eta giza garapen iraunkorrekiko konpromisoari buruzko diskurtso positiboarekin (Barandiaran 2022), baina hutsune nabarmenak daude genero berdintasunarekin eta lurraldearen trantsizio ekologikoarekiko benetako konpromisoarekin. Kontakizun publikoak gizarte lehiakorra eta modernoa eraikitzen jarraitzen du, ongizate estatuarekiko konpromiso sakonari uko egin gabe. Diskurtso hori ekimen zehatzek eta azken hamarkadetan lortutako emaitzek babesten dute, baina narrazio ezkutu eta azpikoek gabezia nabarmenak erakusten dituzte aipatutako esparruetan, eta baita euskal gizartearen hurrengo eraldaketa berrirudikatu beharra ere. 🍷

Bibliografia

- Alberdi, A. (2001): *Tasa de beneficio, crecimiento económico y distribución de la renta. Una visión postkeynesiana con aplicación a las economías vasca y española en el período 1965-1995*, Donostia, Eusko Ikaskuntza.
- (2010): 'Economía vasca 1980-2010: tres crisis y una gran transformación', *Ekonomiaz* (25. urteurrena), 32-95.
- (2014): 'Las fuerzas del desarrollo en la economía vasca desde la Edad de Oro a la Gran Recesión y más allá', *Ekonomiaz* 86, 218-245.
- (2015): *Euskadi entre las regiones avanzadas del mundo. Juego de espejos para una guía de desarrollo*, Gasteiz, Eusko Jaurlaritzia.
- Agirreazkuenaga, J.; Alonso, E. (2014): *The Basque Fiscal System. History, Current Status, and Future Perspectives*, Reno, University of Nevada.
- Aranguren, M. J.; Magro, E.; Navarro, M.; Valdaliso, J. M. (2012): *Estrategias para la construcción de ventajas competitivas regionales: El caso del País Vasco*, Madril, Marcial Pons, Ediciones Jurídicas y Sociales.
- Autio, E.; Thomas, L. (2014): *Innovation Ecosystems: Implications for Innovation Management*, Oxford, Oxford, University Press.
- Barandiaran, X. (2022): 'Los retos de la gobernanza colaborativa', *Social Innovation Review* 5 (gaztelaniazko edizioa).
- Bendapudi, N.; Leone, R. (2003): 'Psychological Implications of Customer Participation in Co-Production', *Journal of Marketing* 67(1), 14-28.
- Betolaza, J. L. (2010): 'Análisis del sistema sanitario de Euskadi', *Ekonomiaz* 25(3), 286-317.
- Breznitz, D. (2021): *Innovation in Real Places*, New York, Oxford University Press.
- Brundtland, H. (1987): *Report. Our Common Future*, World Commission on Environment and Development.
- Cameron, H. (2012): *Social Entrepreneurs in the Social Innovation Ecosystem*, Londres, Palgrave Macmillan.
- Caravaca, I.; Gonzalez, G.; Silva, R. (2005): 'Innovación, redes, recursos patrimoniales y desarrollo territorial', *Eure* 31(94), 5-24.
- Casquete, J. M.; De la Granja, J. L. (2012): 'Movimientos sociales, nacionalismo y símbolos', in S. de Pablo, J. L. de la Granja, L. Mees eta J. Casquete (koordk.): *Diccionario ilustrado de símbolos del nacionalismo vasco*, Madril, Tecnos, 15-32.
- Castells, M. (2017): *Another economy is possible. Culture and economy in a time of crisis*, Cambridge, Polity Press.
- Castillo, J.; Paton, J. (2010): 'Política de promoción y reconversión industrial', *Ekonomiaz* 25(3), 96-123.
- Castillo, J.; Paton, J.; Barroeta, B. (2010): 'The Great Basque Competitive Transformation towards sustainable innovations', in L. Kebir, O. Crevoisi-

- sier, P. Costa eta V. Peyrache-Gadeau (argk.): *Sustainable Innovation and Regional Development*, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 189-212.
- Cat, D.; Robinson, C.; Winhall, J. (2021): *System-shifting design. An emerging practice explored*, Design Council eta The Point People.
- Chesbrough, H.; Vanhaverbeke, W.; West, J. (2008): *Open Innovation. Researching A New Paradigm*, Oxford, Oxford University Press.
- Cooke, P.; Morgan, K. (1998): *The Associational Economy. Firms, Regions, and Innovation*, New York, Oxford University Press.
- Engle, J.; Slade, S. (2018): 'Listening for social change: transformative tools to unleash community innovation', in Askoren artean: *Platforms that trigger innovation. A new approach for international development cooperation*, Palma, La Caixa Foundation, 21-37.
- González, S.; Healey, P. (2005): 'A sociological institutionalist approach to the study of innovation in governance capacity', *Urban Studies* 42(11), 2.055-2.069.
- Habermas, J. (1994): 'Struggles for Recognition in Constitutional States', in A. Gutman (arg.): *Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition*, Princeton, Princeton University Press, 107-148.
- Henrich, J. (2016): *The Secret of our Success. How Culture is Driving Human Evolution, Domesticating our Species, and Making us Smarter*, Princeton, Princeton University Press.
- Ibarretxe, J. J. (2011): *The Basque Case: A Comprehensive Model for Sustainable Human Development*, Bilbo, EHU.
- Jauregizuria, N. (arg.) (2018): *Nazio-markagintza. Nola transmititu gure balioa*, Bilbo, UEU.
- Keating, M.; Harvey, M. (2014): *Small Nations in a Big World. What Scotland Can Learn*, Edinburgo, Luath Press.
- Kilelu, C.; Klerkx, L.; Leeuwis, C. (2013): 'Unravelling the role of innovation platforms in supporting co-evolution of innovation: Contributions and tensions in a smallholder dairy development programme', *Agricultural Systems* 118, 65-77.
- Maillat, D. (1995): 'Les milieux innovateurs', *Sciences Humaines* 8, 41-42.
- Marshall, A. (2006): *Principles of Economics*, Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Mataix, C. (2018): 'Financing and promotion of platforms for the SDGs. The role of financing organisations', in Askoren artean: *Platforms that trigger innovation. A new approach for international development cooperation*, Palma, La Caixa Foundation, 71-92.
- Mazzucato, M. (2019a): *El estado emprendedor*, Bartzelona, RBA.
- (2019b): *The Value of Everything. Making and Taking in the Global Economy*, Londres, Penguin Books.
- (2021): *Mission Economy. A Moonshot Guide to Changing Capitalism*, New York, Harper Collins.

- Meadows, D. (1998): *Leverage Points. Places to Intervene in a System*, The Sustainability Institute.
- Morgan, K. (2016): 'Collective entrepreneurship: the Basque model of innovation', *European Planning Studies* 24, 1-17.
- Moulaert, F.; MacCallum, D. (2019): *Advanced Introduction to Social Innovation*, Camberley, Edward Elgar Publishing.
- Patton, M. Q. (2010): *Developmental Evaluation. Applying Complexity Concepts to Enhance Innovation and Use*, New York, Guilford Press.
- (2014): *Qualitative Research & Evaluation Methods. Integrating Theory and Practice*, New York, SAGE Publications.
- Pichierri, A. (2002): 'Concertation and local development', *International Journal of Urban and Regional Research* 26(4), 689-706.
- Porter, M. E. (1990): *The Competitive Advantage of Nations*, New York, The Free Press.
- (2003): 'The economic performance of regions', *Regional Studies* 37(6-7), 549-578.
- Porter, M. E.; Ketels, M.; Valdaliso, J. M. (2013): *The Basque Country: Strategy for Economic Development*, Boston, Harvard Business School.
- Putnam, R. (2000): *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*, New York, Simon & Schuster.
- Rajan, R. (2019): *The Third Pillar. How Markets and the State Leave the Community Behind*, Londres, Penguin Press.
- Raworth, K. (2017): *La economía rosquilla*, Bartzelona, Paidós.
- Rullani, E. (2000): *Local Systems and Knowledge Production*, OCDE.
- Sandel, M. (2020): *The Tyranny of Merit. What is Become of the Common Good?*, Londres, Penguin Books.
- Scharmer, C. O. (2009): *Theory U. Learning from the Future as It Emerges*, Oakland, Berrett-Koehler Publishers.
- Sforzi, F. (1999): 'La teoría marshalliana para explicar el desarrollo local', in F. Rodríguez Gutiérrez (arg.): *Manual de Desarrollo Local*, Gijón, Trea, 13-32.
- Valdaliso, J. M. (2013): 'Las estrategias de desarrollo económico del País Vasco: una perspectiva histórica', *Ekonomiaz* 83(2), 146-173.
- Van der Bijl-Brouwer, M.; Malcolm, B. (2020): 'Systemic Design Principles in Social Innovation: A Study of Expert Practices and Design Rationales', *She Ji. The Journal of Design, Economics, and Innovation* 6(3), 386-407.
- Vázquez Barquero, A. (1993): *Política económica local*, Madril, Pirámide.
- Weber, M. (1999): *La ética protestante y el espíritu del capitalismo*, Bartzelona, Península.
- Westley, F.; Tjornbo, O.; Schultz, L.; Olsson, P.; Folke, L.; Crona, B.; Bodin, Ö. (2013): 'A Theory of Transformative Agency in Linked Social-Ecological Systems', *Ecology and Society* 18(3).